

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 187-212

Geliş Tarihi: 11.05.2020 Kabul Tarihi: 24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi: 30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.735948>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ARAP DİLİNDE MEÇHÛL ECVEF FİİLLERDEKİ FONETİK DEĞİŞİM VE KUR'ÂN-I KERÎM'E YANSIMASI

Doğan FIRINCI*

Öz

Fâili ma'lûm emsallerine göre hareke değişimine uğrayan meçhûl fiillerin harfleri arasındaki uyumun tekrar sağlanması için fiilde bir takım değişiklikler meydana gelir. Fiilin fonetik yapısını değiştiren bu durum hareke boyutunda kalabildiği gibi i'lâl ve ibdâle de sebebiyet verebilir. İşte bu çalışmada meçhûl ecvef fiillerde, sahih sâlim fiillere göre gözlenen i'lâl ve ibdâlin Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tilâvetindeki fonetik farklılıklar irdelenmiştir. Bu amaçla Kur'ân-ı Kerîm âyetleri üzerinde yapılan tarama yöntemiyle tespit edilen fiiller, Arap dili klasik kaynakları ile yakın dönem dil çalışmaları esas alınarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, meçhûl ecvef fiillerde, illet harfleriyle bitişik gelen damme ve kesranın sebep olduğu i'lâlin farklı üç fonetik yaklaşımla çözümlenerek dile uygunluk kazandırıldığı görülmüştür. Bu durumun, harflerin asıllarını ve manalarını doğru belirtme gayretinin yanı sıra oluşabilecek iltibasın önüne geçme kaygısından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ortaya konan üç farklı telaffuz içerisinde ecvef fiillerin kesralı kullanımı en fasih kabul edilmekle birlikte iltibasın söz konusu olduğu her durumda işmâm yapılmasına ve Kur'ân-ı Kerîm tilâveti dışında dammeli okuyuşa ruhsat verildiği de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meçhûl ecvef fiil, Fonetik, Ecvef fiil, İşmâm, İ'lâl.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, dfirinci@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7245-7008>.

Phonetic Change in Passive Hollow Verbs in the Arabic Language and Its Reflection on the Quran

Abstract

There are some changes to the verb in order to restore the harmony between the letters of the passive verbs whose vowels have been changed according to their active structure counterparts. This situation, which changes the phonetic structure of the verb, may remain in the size of the vowel differences, but may also cause defection and substitution in the verbs. Here, in this study, the phonetic differences on Arabic language and the vocalization of the verses of the Holy Quran, which are occurred by the defection and substitution of letters observed in the passive hollow verbs according to the sound intact verb's counterparts were examined. For this purpose, the verbs determined by the scanning method on the verses of the Quran were evaluated on the basis of the Arabic language classical sources and recent language studies. As a result of the study, it has been observed that the change caused by "vowel u" and "vowel i" which come side by side with the defective letters in the passive hollow verbs, is resolved with three different phonetic approaches, and it thus made suitable for the Arabic language. It was understood that this situation was caused by the effort to state the originals and meanings of the letters correctly, as well as the anxiety of preventing the possible contact. Although the use of hollow verbs with "vowel i" in three different pronunciations is considered the most fascinating, it has been determined that in every case of contact, licensing is given to making diplophonia vocalization (giving the one vowel a scent or flavour of the other) and also "vowel u" reading outside the Holy Quran.

Keywords: Passive hollow verb, Phonetic, Hollow verb, Diplophonia, Defection.

Giriş

Sülâsi mücerred ma'lûm fiiller altı bâbdan gelerek mâzi ve muzâri çekimlerinde 'ayne'l-fiilleri (ikinci kök harfi) fetha, damme ve kesra harekelerini alır. Fâili ma'lûm emsallerine göre hareke değişimine uğrayan meçhûl fiillerin, harfleri arasındaki uyumun tekrar sağlanması için fiil içerisinde birtakım değişikliklere ih-

tiyaç duyulur. Bu değişiklerin gerçekteşeceği sadece bir bâb bulunması nedeniyle sahih-sâlim meçhûl fiillerin mâzi ve muzâri hareketleri standart bir yapı arz eder. Mezîd fiil bâblarında da sahih sâlim fiillerin meçhûl vezinleri farklı bir değişim göstermez. Meçhûl ecvef fiillere baktığımızda ise harf çeşitliliklerinin ve bu harflerin hassasiyetleri bağlamında oluşan i'lâllerin, sahih-sâlim benzerlerine göre bu fiillerde fonetik farklılaşma neden olduğu görülür. Bu surette değişim gösteren fiil yapılarında ancak doğru bir analizle karşılaşılabilecek güçlükler ortadan kaldırılarak gerçek anlama ulaşılabilir. Bu itibarla çalışmamızda hareke farklılaşması ekseninde meçhûl ecvef fiillerde görülen i'lâller, Arap dili kaynakları ile yakın dönem dil çalışmaları esas alınarak tespit edilecek ve Kur'ân-ı Kerîm âyetleri üzerindeki yansımaları ortaya konulacaktır. Daha önce meçhûl fiillerle ilgili yapılan çalışmalardan¹ fonetik yönüyle ayrılan araştırmamızda Kur'ân-ı Kerîmde yer alan meçhûl ecvef fiillerin aldıkları hareketlerle Arapça i'lâl ve ibdâl kuralları çerçevesinde gözlenen fonetik değişim ele alınacaktır.

1. Arap Dilinde Fiiller

Arap dilinde fiiller asıl harf sayısı bakımından sülâsi ve rubâi olarak ikiye ayrılır. Bu iki mücerred fiil veznine eklenen zâid harflerle mezîd fiiller meydana gelir. Siyga bakımından ise fiiller mâzi, muzâri ve emir olarak üç çeşittir. Bünyesindeki harflerin niteliği bakımından incelendiğinde de sahih ve illetli olarak yedi kısım (aksâm-ı seb'a) olduğu görülür.

Aksâm-ı seb'a çerçevesinde; sâlim, muda'af, mehmûz, misâl, ecvef, nâkıs ve leff fiillerin harf çeşitlilikleri, bu fiillerde idgâm ve i'lâllere sebep olurken sa-

¹ Bkz. Zâhir Muhammed Haneni, "el-Mebnî lil-Mechûl fi'l-Kur'ânîl-Kerîm-Bahs fi'n-Nahv ve'd-Delâle", *Mecelle Câmiati'l-Halîl lil-Bahs*, 2007, Cilt: 3, Sayı 1, s. 62-43; Şerafeddin er-Râcihi, *el-Mebnî lil-Mechûl ve Terâkibihi ve Delâletihi fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Marifi'l-Câmi'iyye, Mısır 1999; Kerîme Mustafâ es-Seyyid el-Emîr, *Mâ Lem Yusemma Fâ'iluhu fi'l-Kur'ân el-Kerîm*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi Câmi'atu'l-İskenderiyye Kulliyetu'l-Âdâb Kısmu'l-Lugati'l-'Arabîyyeti ve'l-Âdâbihâ ve'l-Lugâtu's-Şarkîyyetu ve Âdabuhâ), İskenderiyye 2001; Cengiz Büyükkaragöz, *Arap Dilinde Fiillerin Meçhul Yapılması ve Mu'cemu'l-Ef'âli'l-Mechûli Adlı Risale*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2016.

hih-sâlim fiillerde vezin değişimi görülmez. Nitekim sahih fiillerden içerisinde harf tekrarı olan muda‘af رَدَدَ (رَدَّ)’nin mâzi müzekker çoğulu idgâmlı رَدُّوا; mehmûz أَخَذَ fiilinin emr-i hazırı, hemzesinin tahfifen hazfıyla خَذُوا şeklini alır. İletli fiillerden misâl وَرِثَ’nin muzârisi, vâvın hazfıyla يَرِثُ; ecvef قَوْلَ fiili i‘lâl sonrası قَالَ; nâkıs رَمَى illet harfinin elife kalbiyle رَمَى; leffif وَقَفَى fiilinin emr-i hazırı iki harfinin hazfıyla قَفَا olarak kullanılır.

Diğer taraftan fiiller fâilleri yönüyle incelendiğinde ise; zahiren veya takdire kendi içerisinde fâilini barındıran ma‘lûm (etken çatılı) ve nâib-i fâilini barındıran meçhûl² (edilgen çatılı) diye isimlendirilen iki farklı morfolojik yapıya ulaşılır.

2. Meçhûl Fiiller

Fiiller, zahiren veya takdire bildirdikleri fâillerini bazı nedenlerden ötürü ifade etmekten alıkonulmuşlardır. Dil içerisinde bu yapıya olan gereksinim; fâilin açıkça bilinmesi veya hakkında bilgi olmaması, şahsına saygı duyulması veya tahkir edilmesi, kendisinden korkulması ya da hakkında endişe edilmesi gibi nedenlerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.³ Bu suretle fâillerinin hazfıyla ma‘lûm yapıdan çıkan fiiller, diğer isim ve fiil kalıplarından farklı bir morfolojiyle yeni yapılarıyla buluşmuştur. Bu durumla ilgili olarak, fiillerin, fâilleri yerine nâib-i fâillerini bildirdikleri meçhûl fiil vezinlerinin, “aslen var olan müstakil bir yapı mı yoksa ma‘lûmlarının fer’i mi oldukları” sorusu dilbilimcilerin tartışma odağında yer almıştır.

² Konumuzu teşkil eden “meçhul fiil” Arapça kaynaklarda daha ziyade “el-Fi‘lu’l-mebniyyu lil meçhûl, Mebniyyun lil mef‘ûl, Lem yusemma fâ‘iluhu (fâili belli olmayan/fâili belirsiz/öznesi belli olmayan fiiller) olarak ele alınır. Bkz. Muhammed, Abdu’l-Fettâh, “el-Fi‘lu’l-Mebne li’l-Mechûl fi’l-Luğati’l-‘Arabiyya”, *Mecelletu Câmi’atu Dimaşk*, 2006, Cilt: 22, Sayı: 1-2, s. 35-36, 17-70.

³ Ebu’l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru’l-Arabiyye*, Dâru’l-Erkâm b. Ebi’l-Erkâm, yy. 1999, s. 65; Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Kayyim el-Cevzî, *İrşâdu’l-Mesâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbni Mâlik*, (Thk. Muhammed b. Avd b. Muhammed es-Suhlî), Edvâu’s-Selef, Riyâd 1954, c. I, s. 317; Nusretin Bolelli, “Arap Dilini Anlama Ekseninde Meçhûl Fiillerin Yeri ve Değerlendirilmesi”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 2013, Sayı: 22, s. 46, 47; Yusuf Karataş, “İşlevleri Açısından Arapçada Edilgen Yapı”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2013, Sayı: 55, s. 279-286.

Kûfeli dilbilginleri sadece meçhûl yapısıyla kullanılan fiiller bulunmasını gerekçe göstererek bu fiillere ait müstakil bâblarının olduğunu iddia etseler de Basralıların geneli meçhûl fiillerin ma'lûmların fer'î olarak var olduklarını savunmuşlardır.⁴ Basra ekolünün önde gelen ismi Sîbeveyhi (ö. 180/796) “أَفْعَلْتُ” vezninde gelmeyen فَعَلَ veznindeki fiiller” başlığında وَرَدَ، زَكِمَ، سَلَّ، جَنَّ، fiillerini incelemiş; ma'lûm çatıları olmasına rağmen ism-i fâil yerine مَوْرُودٌ، مَحْمُومٌ، مَزْكُومٌ، مَسْلُومٌ، مَجْنُونٌ gibi ism-i mefûllerinin (meçhûl yapılarının) kullanıldığına değinmiştir.⁵ Ayrıca فَعَلَ vezninin meçhul fiillere tahsisen kullanıldığını ve bu kalıp içerisinde isim veya sıfat türünden bir kelime yer almadığını belirtmiştir.⁶ Basra ekolünün ileri gelen bir diğer ismi Müberred (ö. 286/900) ise فَعَلَ vezninin ضَرْبٍ gibi fâili isimlendirilmeyen fiillere ait olduğunu beyan etmiştir.⁷ Bu surette fâili hazfedilen mâzi ve muzâri meçhûl fiillerin diğer kelime türlerinden tamamen uzaklaştırmak için ilk harflerinin dammeyle, sondan bir öncesinin lafzen mâzi fiillerde kesra, muzâri fiillerde ise fet-halı olması genel kullanım olmuştur.⁸ Örnek: (fiil: meçhûl mâzi → meçhûl muzâri)

⁴ Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî el-Murâdî, *Tavdihu'l-Makâsid ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfîyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Abdurrahman Ali Suleyman), Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2008, c. III, s. 1517; Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsbâ b. Yûsuf el-Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî li Elfîyyeti b. Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. IV, s. 47; Hatice Abdurrezzâk el-Hadîsî, *Ebniyyetu's-Sarfiyye fi Kitabis'-Sibeveyh*, Mektebetu'n-Nahda, Bağdat 1965, s. 430-431.

⁵ Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, (Thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire 1982, c. IV, s. 67.

⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. III, s. 305; Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luga ve Envâuha*, (Thk. Fuat Ali Mansur), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. II, s. 54.

⁷ Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdi es-Sumâlî, *el-Muktedab*, (Thk. Abdulhâlik Udayme), Âlemu'l-Kutub, Beyrût 2010, c. II, s. 203; c. III, 314.

⁸ Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaiş b. Alî b. Yaiş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassali'z-Zemahşerî*, (Thk. İmîl Bedî'Ya'kub), Daru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrût 2001, c. IV, s. 307; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî, İbn Âcurrûm, *Mutunu'l-Âcrumiyye*, Daru's-Samî'î, yy. 1998, s. 12; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, (Thk. Hasan Hindavî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk ty., c. VI, s. 264; Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî, *Evdâhu'l-Mesâlik ilâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Bakâî), Dâru'l-Fikr, yy. ty., c. II, s. 134; Ebû

Müfâ'ale Bâbı	Tef'îl Bâbı	İf'âl Bâbı	Sülâsi Mücerred
سَايِرَ ← سُورِ ← يُسَايِرُ	دَرَبَ ← دُرَبَ ← يُدْرِبُ	أَخْرَجَ ← أُخْرِجُ	ضَرَبَ ← ضُرِبَ ← يُضْرَبُ
Fa'leleten Bâbı-Mülhak	Fa'leleten Bâbı	Tefâ'ul Bâbı	Tefa'ul Bâbı
بَيْطَرَ ← بُوطِرَ ← يُبَيْطِرُ	دَخَرَ ← دُخِرَ ← يُدْخِرُ	تَقَاتَلَ ← تُقَاتِلُ	تَكَرَّمَ ← تُكْرَمُ
İstif'âl Bâbı	Tefa'lûl Bâbı	İfti'âl Bâbı	İnfi'âl bâbı
اسْتَخْرَجَ ← أُسْتُخْرَجُ ← يُسْتَخْرَجُ	تَدَخَّرَ ← تُدْخِرُ ← يُتَدَخَّرُ	اِقْتَدَرَ ← أُقْتَدِرُ ← يُقْتَدِرُ	اِنْتَلَقَ ← اُنْتَلِقُ ← يُنْتَلِقُ ⁹

3. Meçhûl Sahih Fiillerde Fonetik Değişim

Sahih harflerden oluşan fiillerde harf tekrarı veya hemze nedeniyle oluşan morfolojik değişim, ma'lûm fiillerde olduğu gibi meçhûl fiillerde de söz konusudur. Bununla birlikte mücerred ve mezîd bâblar incelendiğinde meçhûl olmaları nedeniyle sâlim fiillerin en az değişime uğrayacağı aşıkardır. Nitekim birer meçhûl bâbı bulunan sülâsi ve rubâi mücerred fiillerle herbirisi hareke değişimiyle ayrı birer vezin edinen meçhûl mezîd fiillerin sâlim türü, çoğunlukla¹⁰ ikinci bir i'lâli olmaması nedeniyle sadece hareke bazlı fonetik değişime uğrar.¹¹ Örnek:

عَلِمَ ← عَلِمَ	ضَرَبَ ← ضُرِبَ	كَتَبَ ← كُتِبَ	Mâzi
يَعْلَمُ ← يُعْلَمُ	يَضْرِبُ ← يُضْرَبُ	يَكْتُبُ ← يُكْتَبُ	Muzâri

Meçhûl fiilleri vezinleri itibarıyla değerlendirdiğimizde ise zâid tâ veya vasıl hemzesiyle başlayan bâblarda diğerlerine göre bir farklılık görülür. Meçhûl fiillerin sadece ilk harfi dammelenirken, bu işlem mâzi fiilleri zâid tâ ile başlayanlarda ikinci, vasıl hemzesi olanlarda ise üçüncü harfte tekrarlanır.¹² Örnek:

İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî, *el-Makâsıdu 'ş-Şâfiye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, (Thk. İyâd b. 'Îdu's-Subeytî), Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 2007, c. III, s. 14; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Maârif, ty., yy. c. II, s. 98-103.

⁹ اِنْتَلَقَ لازم fiil olup ismi mef'ûlü kullanılmaz. Ancak mezîd her fiilin ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarı ism-i meful kalıbından türer. Fonetik açısından infî'âl bâbının meçhûl kalıbı ele alınmıştır. Bkz. Müberred, *el-Muktedab*, c. III, s. 187.

¹⁰ Müfâ'ale bâbında bulunan zâid elif meçhul fiillerde vâva dönüşerek i'lâl olur.

¹¹ Abdullah b. Yusuf b. 'İsa b. Ya'kûb b. el-Ya'kûb, *el-Minhâcu'l-Muhtasarı fi İlmi'n-Nahv ve's-Sarf*, Muessesetu'r-Riyâd li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Beyrût 2007, s. 152.

¹² Endelusî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 264; Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelusî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîlu'l-Fevâ'id*,

Tefâ'ul Bâbı	Tefâ'ul Bâbı		
تَبَاعَدَ ← تُبْعَدُ	تَأَدَّبَتْ ← تُؤَدَّبُ	تَعَلَّمَ ← تُعَلَّمُ	ت ←
İstif'âl Bâbı	İfti'âl Bâbı	İnfi'âl bâbı	
اسْتُخْرِجَ ← أُسْتَخْرَجُ	اجْتَمَعَ ← أُجْتَمَعُ	انْطَلَقَ ← أُنْطَلَقُ	ا ←

4. Meçhûl Mu'tel Fiillerde Fonetik Değişim

Sahip oldukları illet harfleri nedeniyle Arap dilinde en çok i'lâl ve ibdâl mu'tel fiillerde görüldüğü gibi hareke eksenli fonetik değişim de büyük oranda bu fiil yapılarının meçhûllerinde gerçekleşir. Örneğin öncesi fethalı, sonrası kesralı vâv $\text{يُعَدُّ} \leftarrow \text{وَعَدَ}$ ma'lûm misâl fiillerde hazf olurken muzâra'at harfinin dammesi nedeniyle يُوعَدُ meçhûl fiilinde sakin vâv hazf olmayıp med harfine dönüşür.¹³ Mu'tel fiil türlerinden bir diğeri olan nâkıs-ı vâvi عَزَا fiilinde ise öncesindeki fetha sebebiyle elife kalbolan vâv, meçhûlündeki kesrayla عُزِيَ şeklinde yâya dönüşür.¹⁴ Öte yandan meçhûl olmaları nedeniyle uğradıkları i'lâlin yanısıra ilk harflerine aldıkları hareke nedeniyle de ibdâl olurlar. Şöyle ki misâl-i vâvi $\text{أُوْعِدَ} \leftarrow \text{وَعِدَ}$ ve lefif-i mefruk $\text{أَقِي} \leftarrow \text{وَقِي}$ fiillerindeki dammeli vâv isteğe bağlı olarak hemzeye ibdâl edilir.¹⁵ Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de bir âyette $\text{أُقْتَتُّ} \leftarrow \text{وَقْتَتُّ}$ şeklinde gelmektedir.¹⁶ Ecvef fiiller ise i'lâl olan

(Thk. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevi el-Maktûn), Dâru Hicr, Kahire 1990, c. II, s. 130; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti's-Şafiyeti*, (Thk. Abdül Mün'im Ahmed Herîdî), Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 1982, c. II, s. 603; İbn Hişâm, *Evdâhu'l-Mesâlik ilâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, c. II, s. 134; Şâtîbî, *el-Makâsıdu's-Şâfiye*, c. III, ss. 17-18; Murâdî, *Tavdihu'l-Makâsıd*, 2008, c. II, s. 600; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c. II, s. 98-103.

¹³ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, c. IV, s. 339; Ebu'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî, İbn Uşfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, Mektebe-tu'l-Lübân, yy. 1996, s. 120, 280, 282, 286; İbn Mâlik et-Tâî el-Endelûsî, *Îcâzu't-Ta'rîf fi'İlmi't-Tasrîf*, 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Mekke 2002, s. 191.

¹⁴ Ebu'l-Kâsım Ömer b. Sâbit es-Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, (Thk. İbrahim b. Suleymân), Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 1999, s. 454-457; Endelûsî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 264-265.

¹⁵ Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 95; Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasâis*, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmmtü lil-Kuttâb, yy. ty., c. I, s. 100; Endelûsî, *Endelûsî, et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 264-266.

¹⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısri, Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'an*, (Thk. Abdül Mün'im Halîl İbrahim), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000, c. V, s. 40.

‘ayne’l-fiilleri nedeniyle sülâsi mücerred, infî‘âl ve ifti‘âl bâblarında üç farklı fonetik yapıya bürünür.

5. Ecvef Fiillerde Fonetik Değişim

Ecvef fiillerin illetli ikinci kök harfi, bu fiillerin mâzi ve muzârilerinde i‘lâl olur. Mudâ‘af fiillerde olduğu gibi ecvef muzâri fiillerin ‘ayne’l-fiilinde hareke nakli gerçekleşir. Böylece vâv ve yâsının harekesi öncesine nakledilen يَقُولُ ve يَبِيعُ fiilleri يَقُولُ ve يَبِيعُ şeklini alır. ‘Âyne’l-fiilleri vâvla mu‘tel muzâri fiiller يُفَعِّلُ vezninde يَقُولُ ← قَالَ olarak gelirken bu vezni asla paylaşmayan yâ ile mu‘tel يَبِيعُ ← باع fiillerinin öncesi kesralanır.¹⁷ Aslı يَبِيعُ iken yâsi elife kalbolan ecvef-i yâi باع fiilinin illet harfi, هُنَّ’dan itibaren (nûnu nisve, muhatap ve mütekellim) fiil çekimlerinde, merfu‘ muttasıl zamirin öncesi sakin olması nedeniyle hazf olur. Bu surette fiil, ayrılan harfini de belirtmek üzere فَعَلْتُ vezninden فَعَلْتُ veznine nakledilir. Ancak bu durum fiilde bâb değişikliği oluşturmaz, sadece i‘lâl kurallarından dolayı hazfedilen yânın sesini belirtmek için kesra kullanılır. Ecvef-i vâvi قَالَ fiili de aynı nedenle vâvın hazfıyla فَعَلْتُ kalıbından فَعَلْتُ kalıbına taşınır. Burada da fiil aslen âyne’l-fiili dammeli lazım (geçişsiz) فَعَلَ bâbına geçmez sadece قُلْتُ ← قَوْلْتُ fiilinde hazfedilen vâvın sesi damme ile gösterilir. Mâzi ve muzârisinde illet harfi elife kalbolan يَفْعَلُ ← يَفْعَلُ bâbındaki ecvef-i vâvi خَافَ fiili ise هُنَّ fiil çekimiyle birlikte illet harfinin hazfıyla خَفْتُ olarak tasrif edilir. Bu bâbda قُمْتُ ve بَعْتُ fiillerinde olduğu gibi farklı bir hareke nakli gerçekleşmez. Vâvı hazf olmasına rağmen kesranın fâu’l-fiile (birinci kök harfine) nakliyle خَفْتُ ← خَوَفْتُ şeklinde i‘lâl olur. Bu bâbın muzârisi de fethanın bir önceki harfe taşınması ve vâvın kalbiyle يَخَافُ ← يَخَوْفُ olur.¹⁸ Örnekleri verilen üç bâb (قَالَ، باع، خَاف) dışında ecvef fiiller çekimlenmez.¹⁹

¹⁷ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Cumel fi’n-Nahv*, (Thk. Fahreddin Kabâve), yy. 1995. s. 311; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. IV, s. 107; İbn Uşfûr, *el-Mumta‘ el-Kebîr fi’t-Tasrîf*, s. 120.

¹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. IV, s. 340; Ebu’l-Feth Osâm b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Munsif libni Cinni Şerhu Kitabi’t-Tasrîf libni Osman el-Mâzinî*, Dâru’l-İhyai’t-Turâs, yy. 1954, c. I, s. 234, 242, 244; Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-Nahv*, (Thk. Abdu’l-Huseyn el-Fetlî), Muessesetu’r-Risâle, Beyrût

Gerçekleşen i'lâller sebebiyle sülâsi mücerred ecvef fiillerin morfolojik yapısı ma'lûmlarında olduğu gibi meçhûllerinde de sâlim fiillerden ayrılır. Nitekim فِعْلٌ bâbına giren ecvef fiillerin kıyâsen ilk harekesi damme ikincisi kesra olması gerekirken, 'ayne'l-fiildeki kesra illet harfine ağır gelmesi nedeniyle fâu'l-fiile nakledilir. Ma'lûm asılları خَوْفٌ، بَيْعٌ، قَوْلٌ olduğu halde خَافَ، بَاعَ، قَوْلٌ biçiminde i'lâl olan ecvef fiiller، قَوْلٌ، بَيْعٌ، خَوْفٌ formundaki meçhûl sahih emsalleri gibi خَوْفٌ، بَيْعٌ، قَوْلٌ formundaki asıllarını koruyamazlar. Onlar da kesranın fâu'l-fiile nakli sonucu خَيْفٌ، بَيْعٌ، قَوْلٌ şeklini alır. Bu durum مَوَاقَاتٌ ← مَيْقَاتٌ ve مِيزَانٌ ← مِيزَانٌ mastalarından türeyen مِيزَانٌ ve مِيزَانٌ ← مِيزَانٌ kelimelerinde olduğu gibi öncesi kesralı vâvların yâya kalbiyle gerçekleşir.²⁰

Meçhûl ecvef fiillerde oluşan vezin değişikliğinden bahisle Müberred فِعْلٌ vezninde gelen ancak 'ayne'l-fiilin harekesi fâu'l-fiile taşınan قِيلٌ ve بَيْعٌ meçhûl fiillerin، قِيلٌ ve بَيْعٌ gibi orta harfî sakin isim vezinlerini paylaştığını ifade eder.²¹ Böylece ecvef fiiller، aksâm-ı seb'anın diğer fiil türlerinden farklı olarak ilk harekelerini üç farklı şekilde alabilirler. Nitekim Arap dilinde sülâsi mücerred fiillerin mâzi ve muzârieleri ma'lûm fiillerde fetha، meçhûl fiillerde dammeyle başlarken (mudâ'af-la birlikte) ecvef fiillerin fâu'l-fiili kesralı olarak da ma'lûm veya meçhûl çekimlenir.²² Örnek: عُلِمَ ← يُعَلِّمُ، ضُرِبَ ← يُضْرَبُ، قَالَ ← قِيلَ، بَاعَ ← بَعْتُ

ty., c. III, s. 278, 279; Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzubân es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, (Thk. Ahmed Hasan Mehdeli ve Ali Seyyid Ali), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2008, c. V, s. 234-235; Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezeczî el-Bağdâdî, *el-Lubâb fî 'İleli'l-Binâ'i ve'l-İ'râb*, (Thk. Abdullilâh Nebhân), Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1995, c. II, s. 386-387; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemaşşeri*, c. V, s. 442, 443.

¹⁹ Bazı dilbilimciler، ecvef يَطْوُلُ ← طَالٌ fiilini، فَعِيلٌ veznindeki müştâkı طَوْبٌ kelimesi nedeniyle شَرِيفٌ ← شَرَفٌ ve كَرِيمٌ ← كَرَمٌ fiillerine kıyâsla 5. bâbda (طَوْلٌ) olduğunu kabul eder. Bkz. Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyyî, İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 2003, c. XI, s. 410; Şemseddin Ahmed, Diknoz, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fî 'İlmi's-Sarf*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır 1959, s. 119.

²⁰ Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 446-448; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemaşşeri*, c. V, s. 451.

²¹ Müberred, el-Muktedab, c. II, 203; c. III, 314; Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, s. 455; Tâhir b. Ahmed İbn Babşaz, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*, Matba'atu'l-'Asriyye, Kuveyt, 1977, c. II, s. 460.

²² Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 192, 193.

Bu itibarla meçhul fiillerde ma‘lûmlarında olduğu gibi hareke/ses değişikliği olarak tam bir birliktelik sağlanamamıştır. Ma‘lûm قَال ← قُلْتُ، بَاع ← بَعْتُ، خَاف ← خَفْتُ fiillerinde gerçekleşen fonetik değişim i‘lâl kuralı olarak genel kabul görmesine karşılık bu fiillerin meçhullerinde farklı üç yaklaşım sergilenmiştir. Bu bağlamda Sîbeveyhi meçhûl ecvef fiillerin hareke nakli sonucu خَيْف ← بَيْع، قَيْل olarak kesralı kullanımını asıl kabul etmekle birlikte işmâm²³ veya halis dammayla yapılan farklı iki okuyuşu da sahih olarak değerlendirmiştir. Nitekim lehçe farklılığı olarak ortaya çıkan işmâm، فَعِلْ veznine dikkat çekmek amacıyla, halis kesra yerine ilk harfin asıl harekesini belli etme, dammeyi gösterme çabasıdır. Halis dammayla yapılan okuyuş ise مُوسِر ← مُوسِرٌ ve مُوقِن ← مُوقِنٌ kelimelerinde olduğu gibi ecvef-i yâi بَاع fiilini، fâu'l-fiilin dammesi muhafaza edilerek illet harfinin vâva kalbi sonucunda بُوع ← بُيع şeklinde telaffuz edilmesidir. Diğer ikisi yanında yerel düzeyde kalan bu lehçede ecvef-i vâvi fiiller قَوْل ← قَوْلٌ ve خُوف ← خُوفٌ biçiminde seslendirilir.²⁴

Belirtildiği gibi ecvef meçhûl fiillerin yâ ve vâv harfleri، فَعِلْ vezninde üç farklı okuyuşa sebebiyet vermelerinin yanısıra harekeli, muttasıl zamir nedeniyle hazf edildiklerinde، ma‘lûm ve meçhûl fiilleri münferit bir morfolojik (sarf) yapıda bir araya getirirler.²⁵ Dil gelenekleri çerçevesinde، ‘ayne’l-fiili mu‘tel meçhûl fiilleri هَيْبَتْ، خَيْفَتْ، زَيْنْ، بَيْعْ şeklinde kesralı kullananlar، harekeli zamir eklenen bu fiilleri

²³ İşmâm: Dilbiliminde، damme ile kesranın bir arada hızlı bir şekilde birbirine karıştırılmadan telaffuz edilmesi olarak adlandırılır. Konuşan kişi hareketleri karıştırmadan dammeyi biraz telaffuz ederek kesraya geçiş yapar. Bkz. Murâdî، *Tavdîhu'l-Makâsid*، 2008، II، s. 601; Abbâs Hasan، *en-Nahvu'l-Vâfi*، II، s. 102.

²⁴ Sîbeveyh، *el-Kitab*، c. IV، s. 342، 343; İbnu's-Serrâc، *el-Usûl fi'n-Nahv*، c. III، s. 279، 280، 305; Enbârî، *Esrârü'l-'Arabiyye*، s. 87; Ebû Abdillâh Şemseddin Mumammed b. Hasan b. Sibâ' b. Ebi Bekr el-Cezzâmî، İbn Sâîğ، *el-Lemhatu fi Şerhi'l-Melhati*، (Thk. İbrahim Sâlim es-Sâ'idî) ، 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye، Medine 2004، c. I، s. 316-319; Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî، *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*، (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd) ، Dâru't-Turâs، Kahire 1970، c. II، s. 118; Şâtûbî، *el-Makâsîdu's-Şâfiyye*، s. 20-22; Radyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî، *Şerhu Şâfiyyeti'bni'l-Hâcib*، (Thk. Muhammed Nuru'l-Hasan) ، Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye، Beyrût 1975، c. III، s. 155.

²⁵ Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mubârek b. Esrûddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî، İbnu'l-Esîr، *el-Bedî' fi 'ilmi'l-'Arabiyye*، Câmiatu Ummu'l-Kurâ، Mekke 1420، c. II، s. 583. Diknoz، *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fi 'İlmi's-Sarf*، s. 136.

yânın hazfıyla هَبَّتْ، بَعَتْ، زَنَّ، خَفِنَ، بَعْنَا، خَفْنَا olarak telaffuz ederler. İşmâm yapanlar da fâu'l-fiilde dammeyi belli ederek زُذِّتَ، رُوعِنَا، بُعِنَا (bu→i'nâ, ru→i'ne, zu→idte) okuyuşunu gerçekleştirirler. Bu ikisi dışında kalanlar ise fiilleri halis dammeyle بُعْنَا، هَبْنَا، هُوبٌ، حُوفٌ، قُولٌ، بُوعٌ biçiminde okur, harekeli zamirle birlikte vâvın hazfıyla بَعْنَا، هَبْنَا، هُوبٌ، حُوفٌ، قُولٌ، بُوعٌ şeklinde çekimler.²⁶

Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830[?]), *Maâni'l-Kur'ân* adlı eserinde konuya değinerek فَعَلَ vezninde ilk harfi kesralanan قِيلَ fiilinin işmâmla قِيلَ (ku→île) şeklinde seslendirildiğini belirtir. Bunun yanı sıra ilk harf dammeli bırakılarak vâvda ağırlık oluşturan kesranın hazfedilmesiyle قُولٌ biçiminde okunduğunu beyan eder ve بُوعُ الْمَتَاعِ örneğini verir. Bu örnek, halis dammeli okuyuşla meçhûl ecvef fiilleri seslendirmek ve lehçeleri belirtmek için daha sonra kaleme alınan eserlerde yer alır.²⁷

Söz konusu üç okuyuşu şerhinde ele alan İbn Akîl (ö. 769/1367) سَامٌ ← يَسُومُ gibi ecvef-i vâvi fiillerin mâzi meçhûllerinde fâu'l-fiilin telaffuzunu kesra (سِيمٌ) veya işmâmla (سُيْمٌ) (su→îme) doğru bulmuş ancak سَمْتُتَ (satıldım) gibi merfu' muttasıl zamirle çekimlendiğinde سَمْتُتَ الْعَبْدَ “köleyi sattın” örneğindeki ma'lûm fiillerle anlam yönüyle karışacağı için dammelenmesinin hatalı olacağını ileri sürmüştür. Aynı surette ma'lûm ecvef-i yâi يَبِيعُ ← بَاعٌ fiillerinin meçhûl çekiminin damme (بُوعٌ) veya işmâmla (بُوعٌ) yapılmasına taraftar olmuş öte yandan بَعْتُ (sattın/satıldın-sattım/satıldım) şeklinde tek başına kesrayla kullanımını, muhtemel hataya yol açacağı için uygun görmemiştir. Sadece بَعْتُ النَّوْبَ (elbiseyi sattım) gibi yanılmaya fırsat veremeyecek bir tarzda mefulün bihi ile kullanıma ruhsat vermiştir. İbn Akîl، فَعَلَ ← يَفْعَلُ

²⁶ Sîbeveyh, *el-Kitab*, c. III, s. 279, 281; c. IV, s. 342,-343279; Şâtübî, *el-Makâsıdu's-Şâfiye*, c. III, s. 20-24; Murâdî, *Tavdîhu'l-Makâsıd*, c. II, s. 604; Endelüsî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 273-274.

²⁷ Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mucâşî el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat, *Maâni'l-Kur'ân lil-Ahfeş*, (Thk. Hudâ Mahmûd Kırâ'a), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990, c. I, s. 43-44; Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kurtûbî, Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Hidaye ilâ Bulûğî'n-Nihâye fi 'İlmi Maâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihi ve Ahkâmihi ve Cumel min Funûni 'Ulûmihi*, (Thk. Eşşâhid el-Büşîhî), Câmîatu's-Şârika, Dubai 2008, c. I, s. 156; Ebû Hafs Seraceddîn Ömer b. Ali Adil ed-Dimeşkî, *el-Lubâbu fi 'Ulûmi'l-Kuttâb*, (Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. IXX, s. 472.

bâbındaki ecvef \leftarrow خَافَ \leftarrow يَخَافُ gibi fiillere de aynı usulle yaklaşılması gerektiğine temas ederek, belirtilen risklerin aşıldığı, itibasa sebebiyet vermeyecek her durumda ecvef-i yâî fiille kesra ya da ecvef-i vâvi fiille damme kullanılmasında bir beis olmadığı görüşünü ortaya koymuştur.²⁸

Belirtilen açıklamaların yanında lehçe bazında da olsa konuyla ilgili farklı bir yaklaşım daha sergilenmiştir. Klasik eserlerde kendine fazla yer bulmayan bu tutum hakkında Zübeydî (ö. 379/989), bazı Arapların ikinci kök harfi illetli fiillerin meçhûllerinin başlarına hemze getirerek أُفْعِلَ vezninde أُبَيْعَ الثَّوْبِ، أُفَيْمَ عَلَى الرَّجُلِ فِي دَارِهِ بَيْعَ الثَّوْبِ، قِيمَ عَلَيْهِ، خَيْفَ biçiminde kullandıklarını ancak doğrusunun بَيْعَ الثَّوْبِ، قِيمَ عَلَيْهِ، خَيْفَ olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra بَعَثَهُ ve بَعَثَهُ fiillerinin aynı anlama geldiğini ve bu kullanımın bir lehçe olarak câiz olduğunu dile getiren dilbilimciler de olmuştur.²⁹

a. İnfî‘âl ve İftî‘âl Bâbı

Meçhûl ecvef fiillerin sülâsi mücerredlerinde olduğu gibi sülâsi mezîd infî‘âl ve iftî‘âl bâblarında da üç farklı telaffuz söz konusudur. Bu bâblardaki ecvef fiil vezinleriyle ilgili olarak İbn Cinnî (ö. 392/1002) Ebû Osman el-Mâzini’den (ö. 249/863) nakille bir değerlendirmede bulunarak; orta harfi illetli fiillerin, bu harfleri nedeniyle فَعَلْتُ vezninden فَعَلْتُ ve فَعَلْتُ vezinlerine taşınan sülâsi mücerred قُلْتُ ve اخْتَبَرَ، اعْتَوَدَ، انْقَوَدَ fiillerinin, Arap dilinde vezin karşılıkları olmaması nedeniyle, ne ‘ayne’l-fiilleri yâ olduğunda انْفَعَلَ، انْفَعَلَ ne de vâv olduğunda انْفَعَلَ، انْفَعَلَ vezinlerine taşınarak انْقُدْتُ، انْقُدْتُ، انْقُرْتُ imlasına sahip olamayacağını vurgulamıştır. Aynı nedenle muzârilerinin de sülâsi mücerred يَبِيعُ، يَقُومُ

²⁸ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, c. II, s. 117-118; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c. II, s. 102-103.

²⁹ İbn Hişâm el-Lahmî (ö. 577/1181), Ebû Ubeyde (ö. 209/824) ve Ebû İshâk ez-Zeccâc’ dan (ö. 311/923) rivayetle kullanımı doğru olduğunu savunur. Bunun yanı sıra kullanımı hatalı bulanlar da vardır. Bkz. Ebû Hafs Ömer b. Halef b. Mekki es-Sikîlî, *Teskîfu’l-Lisân ve Telkîhu’l-Cebân*, (Thk. Mustafa Abdulkadir ‘Ata), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1990, s. 118, 119; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Hişâm el-Lahmî es-Sebtî, *el-Medhal ilâ Takvîmi’l-Lisân*, (Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Daru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrût 2003, s. 78-79.

fiil örneklerinde olduğu gibi يَنْقَادُونَ، يَخْتِيرُونَ olarak değil يَنْقَادُونَ، يَخْتَارُونَ biçiminde i'lâl edileceğinin altını çizmiştir.³⁰

Bununla birlikte ma'lûmlarında vezin değişikliğine uğramayan infi'âl ve ifti'âl bâbındaki fiiller, meçhûllerinin son kısmı sülâsi mücerred فَعَلَ vezniyle aynı olması nedeniyle قَبِلَ ve بَيْعَ fiillerinde yapılageldiği gibi farklı üç tarzda seslendirilmiştir. Öyle ki قَبِلَ ve بَيْعَ fiillerini kesrayla okuyanlar اُخْتِيرَ ve اُنْقِيدَ meçhûl fiillerini, illet harflerinin harekesini sahihe naklederek اُخْتِيرَ ve اُنْقِيدَ şeklinde telaffuz etmiştir. قَبِلَ ve اُنْقِيدَ (ku→île, bu→î'a) fiillerini işmâmla okuyanlar da bu fiilleri اُخْتِيرَ ve اُنْقِيدَ (uhtu→îra, unqu→îde) olarak seslendirmiştir. Fiilleri dammeyle فُؤِلَ ve بُوعَ gibi kullananlar ise اُخْتَوَرَ ve اُنْقَوَدَ biçiminde yâyi vâva i'lâl edip son kısmı فُؤِرَ ve فُؤَدَ'ye dönüştürerek okumuştur. Harekeli zamir eklenmesiyle illet harfi hazf olan meçhûl ecvef fiiller de kesrayla اُخْتِرْتَ ← اُخْتِيرَ، işmâmla اُخْتِرْتُ ← اُخْتِيرَ (uhtu→îra → uhtu→irte) ve dammeyle اُخْتِرْتُ ← اُخْتِيرَ suretinde telaffuz edilmiştir.³¹

Oluşan hareke değişimiyle birlikte bu bâblardaki vasıl hemzesiyle üçüncü harfin uyumu bozulur. Bu duruma dikkat çeken Müberred, üçüncü harfleri halis kesrayla veya işmâmla okunan fiillerin vasıl hemzesinin harekesinin değişmeyeceğini görüşünü taşır. İnfî'âl ve ifti'âl bâbında olması nedeniyle aslen üçüncü harfleri dammeli اُخْتِيرَ ve اُنْقِيدَ meçhûl fiillerinde vasıl hemzesinin dammeli olacağını ifade eder. Nitekim اُنْقَبْتُ، اُنْقَبْتُ، اُنْقَبْتُ، اُنْقَبْتُ fiillerinde olduğu gibi kelimenin üçüncü harfiyle birlikte hareket eden vasıl hemzesi dammelenir. Ancak bu durum meçhûl ecvef fiillerin üçüncü harfi -her ne kadar takdiren dammeli olsa da- diğer fiil türlerinden farklı olarak اُنْقَبْتُ ← اُنْقَبْتُ ve اُنْقَبْتُ ← اُنْقَبْتُ şeklinde kesralı seslendirilmesine sebebiyet verir.³²

³⁰ İbn Cinnî, *el-Munsif li'bnî Cinni Şerhu Kitabi't-Tasrîf libni Osman el-Mâzinî*, c. I, s. 292-294.

³¹ Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 105,106; İbn Cinnî, *el-Munsif*, c. I, s. 293-294; İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 308; Endelusî, *et-Tezyil ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 268-270.

³² Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 105-106; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, c. III, s. 282; Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî li Elfiyyeti b. Mâlik*, c. IV, s. 78; Kemal Beşar, *Dirâsât fi 'ilmi'l-Luga*, Dâru Garîb, Kahire 1998, s. 117-118.

Öte yandan mâzilerinde üç okuyuşa sahip olan infî'âl ve ifti'âl bâbındaki meçhûl fiillerin muzâriyelerinde bu durum görülmez. Zira öncesindeki fetha nedeniyle illet harfleri elife kalbolur. Fetha sebebiyle i'lâl olan قَادَ، بَاعَ ← تَادَ fiillerine kıyâsla bu fiiller de يُقَادُ ← يُفَادُ، يُقَادُ، يُفَادُ şeklinde alır.³³

b. İf'âl ve İstif'âl Bâbı

İf'âl ve istif'âl bâblarında bulunan öncesi sakin illet harfleri, infî'âl ve ifti'âl bâblarındaki öncesi harekeli illet harfleri gibi i'lâl olur. Öncesi sakin iken neden bu bâblardaki illet harflerinin i'lâl olduğu sorusunu, Arap dilbilimcileri, “sülâsi mücerredlerine hamledilerek” şeklinde cevaplandırmıştır. Nitekim أَقَامَ ve اسْتَقَامَ fiilleri sülâsi mücerred ← قَامَ fiiline zâid harf eklenerek elde edilmiştir.³⁴ Bu surette if'âl ve istif'âl bâblarındaki 'ayne'-l-fiilin fethasının nakliyle aslen harekeli illet harfi elife kalbolur. Örnek:

Ecvef-i Yâi Fiil		Ecvef-i Vâvi Fiil	
İstif'âl Bâbı (اسْتَفْعَلَ)	İf'âl Bâbı (أَفْعَلَ)	İstif'âl Bâbı (اسْتَفْعَلَ)	İf'âl Bâbı (أَفْعَلَ)
اسْتَبَيَّنَ ← اسْتَبَيَّنَ ← اسْتَبَيَّنَ	أَبَيَّنَ ← أَبَيَّنَ ← أَبَيَّنَ	اسْتَقَوْمَ ← اسْتَقَوْمَ ← اسْتَقَامَ	أَقَوْمَ ← أَقَوْمَ ← أَقَامَ

Bu fiillerin meçhûllerindeki illet harfi de öncesine nakledilen kesra nedeniyle yâya dönüşür.³⁵ Örnek:

Ecvef-i Yâi Fiil		Ecvef-i Vâvi Fiil	
İstif'âl Bâbı	İf'âl Bâbı	İstif'âl Bâbı	İf'âl Bâbı
أَسْتَبَيَّنَ ← أَسْتَبَيَّنَ	أَبَيَّنَ ← أَبَيَّنَ	أَسْتَعْوَدَ ← أَسْتَعْوَدَ ← أَسْتَعِيدَ	أَعْوَدَ ← أَعْوَدَ ← أَعِيدَ

Muzâri fiilinde vâvın harekesi, mâzisinde olduğu gibi öncesine nakledilir, illet harfi dammeden sonra gelmesi nedeniyle de i'lâl olmaz. Meçhûl

³³ İbn Cinnî, *el-Munsif*, c. I, s. 293-294; İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 308; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu Teshîlu'l-Fevâ'id*, c. II, s. 130; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti'bni'l-Hâcib*, c. III, s. 155; Mehmet Reşit Özbalkıç, “Arap Dili Fiil Kalıplarında Fonetik Değişim ve Dönüşümler (İbdal-İ'lal-İdğam-Kalb)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Sayı: 39, s. 291-292.

³⁴ Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 104-106; İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 310.

³⁵ İbn Usfûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 282, 309, 310.

muzâri fiillerde hareke nakliyle öncesi fethalanan illet harfleri $\leftarrow \text{يُخَوْفُ} \leftarrow \text{يُخَافُ}$ $\leftarrow \text{يُفَوِّلُ} \leftarrow \text{يُفَوِّلُ}$ örneklerinde görüldüğü gibi elife dönüşür.

Sülâsi mücerred fiillerde meydana geldiği gibi mezîdlerinde de nakledilen hareketin etkisiyle illet harfi i'âl olur.³⁶ Örnek:

Açıklama	İstif'âl Bâbı	İf'âl Bâbı	
Öncesi kesralı sakın vâv yâya kalbolur.	يَسْتَفِيمُ \leftarrow يَسْتَفِيمُ	يُفِيمُ \leftarrow يُفِيمُ	Ma'lûm
Öncesi fethalı vâv elife kalbolur.	يُسْتَعَامُ \leftarrow يُسْتَعَامُ	يُعَامُ \leftarrow يُعَامُ	Meçhûl
Öncesi kesralı sakın yâ olduğu gibi kalır.	يَسْتَبِينُ \leftarrow يَسْتَبِينُ	يُبِينُ \leftarrow يُبِينُ	Ma'lûm
Öncesi fethalı yâ elife kalbolur.	يُسْتَبَانُ \leftarrow يُسْتَبَانُ	يُبَانُ \leftarrow يُبَانُ	Meçhûl

Rukneddin el-Esterâbâdî (ö. 715/1315), İbnu'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Şâfiye*'sine yazdığı şerhinde, $\leftarrow \text{اَسْتَفِيمُ}$ ve $\leftarrow \text{اَفِيمُ}$ $\leftarrow \text{اَفِيمُ}$ fiillerini örnek vererek, if'âl ve istif'âl bâblarındaki meçhûl ecvef fiillerde, vâvdan önce damme gelmemesi nedeniyle infî'âl ve istif'âl bâblarında gerçekleştiği gibi üç vecihle telaffuzun söz konusu olmayacağını belirtir.³⁷

c. Sülâsi Mezîd Diğer Bâblar

Sülâsi mezîd ecvef fiillerin bulunduğu diğer sülâsi mezîd bâblar ise hareketli illet harfi öncesinde sahih veya illetli sakın bir harf gelmesi nedeniyle i'âl olmaz. Nitekim مَيَّرْتُهُ , تَقَوَّم , اِسْوَدَّ , اِسْوَدَّ vezinlerinde gelen فَعَلْتُ , فَاعَلْتُ , تَفَعَّلْتُ , تَفَاعَلْتُ , اِفْعَلْتُ , اِفْعَلْتُ vezinlerinde gelen سَوَّيْتُ ve سَوَّيْتُ vezinlerinde de نُقُولُ , نُبُوعُ , يُحْوَلُ , يُصْنَدُ , مَيَّرَ , فَوَّمْ örneklerinde görüleceği üzere durum farksızdır. Söz konusu fiillerden muf'âle bâbındaki سَوَّيْتُ ve سَوَّيْتُ fiillerinin meçhûlü, فَاعَلْ veznindeki zâid elifin vâva kalbiyle سَوَّيْتُ olarak gelir ancak ikinci kök harfiyle idgâm olmaz.³⁸

³⁶ Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 449; Endelusî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 264-265.

³⁷ İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşeri*, c. V, s. 444; Radiyyüddin el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti'bni'l-Hâcib*, c. III, s. 155; Hasan b. Muhammed b. Şerefşah Rukneddin el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti'bni'l-Hâcib*, (Thk. Abdulmaksûd Muhammed Abdulmaksûd), Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, yy. 2004, c. II, s. 809.

³⁸ es-Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 446, 449; Endelusî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, c. VI, s. 264-265; İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *el-Bedi' fi 'ilmi'l-'Arabîyye*, c. II, s. 582; İbn

Bu soruyu, Sîbeveyhi, Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'ye (ö.170/786) sorduğunda, سُوِيَ ve بُيِعَ fiillerindeki vâvın asıl harf olmaması ve damme nedeniyle eliften dönüşmesi gerekçesiyle idgâm edilmediği cevabını almıştır.³⁹

İbn Cinnî de bu durumda i'lâl olursa سِيَّرَ ← سُوِيَ ve بُيِعَ ← بَاعَ fiillerinin aslen tefil bâbında bulunduğu algısının oluşacağını kaydeder.⁴⁰ Burada, her ne kadar sakin vâvla sonrasında gelen yâvın idgâmı söz konusu olsa da قَوْلٌ ← قَوْلٌ örneğindeki gibi eliften dönüşen vâvın med harfi olması ve vezin değişikliği yapacağı gerekçesiyle idgâmı uygun görülmez.⁴¹ Örnek:

تَعَاوَنَ ← تُعَاوِنُ	تَسَايَرَ ← تُسَايِرُ	عَاوَنَ ← تُعَاوِنُ	سَايَرَ ← سُوِيَ	Mâzi
يَتَعَاوَنُ ← يُتَعَاوَنُ	يَتَسَايَرُ ← يُتَسَايَرُ	يُعَاوِنُ ← يُعَاوِنُ	يُسَايِرُ ← يُسَايِرُ	Muzârî

Yukarıda belirtilen fiillerin dışında sülâsi mücerred veya mezîd vezinlerde 'ayne'l-fiili i'lâlsiz kullanılan mu'tel fiillerin meçhûlleri de i'lâl olmaz.⁴² Örnek:

أَغْيَلَ ← أُغْيَلُ	أَطْوَلَ ← أُطْوَلُ	اسْتَحْوَذَ ← اسْتَحْوَذَ	صَيَّدَ ← صِيدَ	عَوَرَ ← عُوِرَ	حَوَلَ ← حُوِلَ
---------------------	---------------------	---------------------------	-----------------	-----------------	-----------------

6. Kur'ân-ı Kerim'de Meçhûl Ecvef Fiillerde Fonetik Değişim

Kur'ân-ı Kerîm'de sülâsi mücerred, if'âl, tef'îl, istif'âl bâblarında farklı 21 fiil kökünden meçhûl ecvef fiil yer almaktadır. أُجِيبَتْ ve اسْتَجِيبَ fiilleri aynı kökten türemiş olması nedeniyle toplamda fiil sayısı 22 tanedir. Mücerred fiillerden yedisi ecvef-i vâvi iken sadece ikisi ecvef-i yâidir. Bunlardan جَاءَ fiili, فَعَلَ veznindeki illet harfinin kesrası birinci kök harfine geçmesi sonucunda 2 defa ⁴³جِيءَ şeklinde meçhûl gelir. Bunun yanı sıra aynı vezinde ma'lûm merfu' muttasıl zamirle birlikte illet

Ufûr, *el-Mumta' el-Kebîr fi't-Tasrîf*, s. 282, 308-310.

³⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. IV, s. 368; Müberred, *el-Muktedab*, c. I, s. 172.

⁴⁰ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, *Surrü Sinâ'ati'l-Î'râb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000, c. II, s. 366.

⁴¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. IV, s. 368; Müberred, *el-Muktedab*, I, s. 172-173.

⁴² Semânî, *Şerhu't-Tasrîf*, s. 446; Endelusî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi't-Teshîl*, VI, s. 264-265.

⁴³ Zümer, 39/69, Fecr, 89/23.

harfinin hazfıyla 15 defa lâzım ve müte‘addî⁴⁴ anlam ifade eder. Diğeri ise sadece bir defa mâzi meçhûl olarak zikredilen غَيْضَ ← غَيْضَ fiildir.

Ecvef-i vâvi fiillere gelince, bu fiillerin sülâsi mücerred فُعِلَ veznindeki mâzi meçhûlleri i‘lâller sonucu قِيلَ ← قَوْلَ ← سَبَقَ، سُوقَ ← سَبَيْتَ، سُوَيْتَ ← سَوَيْتَ، سُوَيْتَ ← سَوَيْتَ، سُوَيْتَ ← سَوَيْتَ، سُوَيْتَ ← سَوَيْتَ olarak Kur’ân-ı Kerîm’de yer alır. Sülâsi mezîd if‘âl ve istif‘âl bâbındaki meçhûl ecvef أُعِدُّوا ← أُعِدُّوا، أُجِيبَتْ ← أُجِيبَتْ، أُحِيطَ ← أُحِيطَ، أُرِيدَ ← أُرِيدَ، اسْتَجِيبَ ← اسْتَجِيبَ fiillerindeki vâvlar da öncelerine nakledilen kesra nedeniyle yâya kalbolmuştur. Öte yandan tef‘îl bâbındaki mâzi-muzâri ecvef-i vâvi تَوَبَ ← تَوَبَ ve سَيُطَوَّقُونَ ← سَيُطَوَّقُونَ fiilleri, illet harflerinin şeddeli olması nedeniyle değişikliğe uğramamıştır.

Arap coğrafyasının farklı kabilelerinin benimsedikleri dil gelenekleri çerçevesinde oluşan lehçe ve ağız farklılıkları Kur’ân-ı Kerîm tilâvetininde yer alması nedeniyle, sadece fonetik düzeyde kalsa bile, tefsirlerde farklı okuyuşlar hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiştir. Nitekim Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Ebû Hayyân el-Endelusî (ö. 745/1344) tefsirlerinde lehçe bazındaki farklı telaffuzlara temas eder. ‘Ayne’l-fiilleri mâzilerinde elif olan sülâsi mücerred fiillerin meçhûl çekiminde, bu harfin sakin yâya dönüşerek, öncesine nakledilen halis kesrayla, Ku-reyş başta olmak üzere Beni Kinâne’nin komşu bölgelerinde telaffuz edildiğini nakleder. Öte yandan Kays ve ‘Ukayl kabilelerinin büyük bir bölümüyle komşu çevrelerinde, Beni Esed’in ise genelinde dammeyle okunduğu bilgisini verir.⁴⁵

Bu okuyuşa şahid olarak Ru’be b. el-Accâc’a⁴⁶ (ö. 145/762) isnâd edilen حَوَكْتُ عَلَى نَوْلَيْنِ إِذْ تُحَاكُ ... لَيْتَ وَهَلْ يَنْفَعُ شَيْئًا لَيْتَ ... لَيْتَ شَبَابًا بُوعَ فَاشْتَرَيْتَ

⁴⁴ Bakara, 2/71; Nisâ, 4/41; A‘râf, 7/106; Yûnus, 10/81; Yûsuf, 12/73,88; Nahl, 16/89; İsrâ, 17/104; Kehf, 18/71, 74, 109; Meryem, 19/89; Tâhâ, 20/40.

⁴⁵ Ebu’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi ‘İlmi’t-Tefsîr*, (Thk. Abdurrezzak el-Mehdi), Dâru’l-Kitâbu’l-Arabî, Beyrût, 2001, c. I, s. 32; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, (Thk. Sıtkı Muhammed Cemîl), Dâru’l-Fıkr, Beyrût 1999, c. I, 99-100.

⁴⁶ Sîbeveyhi’nin Ebu’l-Cahhâf (Ebû Abdillâh) Ru‘be b. Abdillâh el-Accâc b. Ru‘be b. Lebîd et-Temîmî vefat ettiğinde “Dili, şiiri ve fesahati gömdük” dediği rivayet edilir. Bunun yanısıra onun şiirlerinde her türden kural dışı kullanımı görmek mümkündür. Bu sebeple Ru‘be’nin şiirleri tam bir dil metni, hatta dil muamması haline dönüşmüştür. Bknz. Enbârî, *Esrâru’l-‘Arabiyye*, s. 87; Rahmi Er, “Ru‘be b. Accâc”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 282-283.

رَعَزٌ شِئْرٌ مِثْلُ رَعَزِ الشُّوْكِ وَلَا تُشَاكُ recez şiiri gösterilmiştir.⁴⁷ İbn Akîl bu lehçeyi Beni Esed Kabile-sinin kollarından Beni Dubeyr ve Beni Fağ‘as lügatı olarak nitelemiştir.⁴⁸ Ancak bu kullanım bir lehçe olarak kabul görmesine karşılık Kur‘ân-ı Kerîm âyetlerinin tilâve-tinde قَوْلٌ şeklinde dammeli tilâvet şaz kabul edilmiş ve kıraat imamları tarafından rağbet görmemiştir.⁴⁹ Ahfeş de bu yönde hareket ederek فَيْلٌ şeklinde dammeli kâfla sa-kin (veya فَيْلٌ biçiminde dammeli) yânın işmâmla kıraatine cevaz vermiştir.⁵⁰

el-Ferrâ‘ el-Begavî (ö. 510/1122) de *Me‘âlimu‘t-tenzîl* isimli tefsirinde Kûfe kurrâsından Ali b. Hamza el-Kisâ‘ (ö. 189/805) ve Halef b. Hişâm el-Bezzâr‘ın (ö. 229/844) kıraatlerinde Kur‘ân-ı Kerîm‘deki سِيَقٌ، سِيَيْتٌ، جِيْلٌ، سِيَيْءٌ، سِيَيْتٌ، جِيْلٌ، غِيْضٌ، قِيْلٌ fiille-rini işmâm/revmlle okuduklarını belirtir. Kıraatte Medine imamı olarak bilinen Nâfi‘ b. Abdurrahman el-Leysî‘nin (ö. 169/785) سِيَيْءٌ ve سِيَيْتٌ fiillerinin tilâvetinde ve yine Ebû Amr İbn Zekvân‘dan (ö. 242/857) rivâyetle Şam kurrâsından İbn Âmir‘in (Ab-dullah b. Âmir el-Yahsubî, ö. 118/736) de سِيَقٌ، سِيَيْتٌ، سِيَيْءٌ، جِيْلٌ fiillerinin okuyuşun-da aynı kıraati paylaştığını ifade eder. el-Ezherî (ö. 370/980) ise *Me‘âni‘l-kirâ‘ât* ad-lı eserinde Basra kurrâsından Ya‘kûb el-Hadramî‘nin (ö. 205/821) de قِيْلٌ، غِيْضٌ، سِيَيْءٌ، قِيْلٌ، غِيْضٌ، سِيَيْتٌ، جِيْلٌ fiillerini işmâmla okuduğunu kaydeder. Her iki eserde de sayılanın dışın-daki diğer kıraatlerin Kureys lehçesinde ve kesralı olduğu zikredilir.⁵¹

⁴⁷ Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu‘mânî ed-Dımaşkî, İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘Ulûmi‘l-Kitâb*, (Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid), Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrût 1998, c. I, s. 347-348.

⁴⁸ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. II, s. 115; Necattin Hanay, *Kur‘ân Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği*, (Yayınlanmamış Dok-tora Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2015, s. 176-179.

⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, el-Hidaye, c. I, s. 156; Ebû Dâvûd Suleymân b. Necâh el-Kurtubî el-Umevî, *Muhtasaru‘t-Tebyîn lihecai‘t-Tenzîl*, Mecma‘u‘l-Meliki‘l-Fahd, Mekke 2002, c. II, s. 94.

⁵⁰ Ebu‘l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, Semîn el-Halebî, *ed-Durru‘l-Maşûn fî ‘Ulûmi‘l-Kitâbi‘l-Meknûn*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât) Dâru‘l-Kalem, Dımeşk, 1986-1994, c. I, s. 134; İbn Âdil, *el-Lubâbu fî ‘Ulûmi‘l-Kuttâb*, c. I, s. 348.

⁵¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Me‘âni‘l-Kirâ‘ât lil-Ezherî*, Merkezi‘l-Buhûs fî Kulliyeti‘l-Adâb, el-Memleketu‘l-‘Arabîyyetu‘s-Su‘ûdiyye, 1995, c. I, s. 135; Ebû Muhammed Muhyissunne el-Huseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ‘ el-Begavî, *Me‘âlimu‘t-Tenzîl*, (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemîr Osmân), Dâru Tayyibe, Riyâd, 4. Baskı, 1997, c. I, s. 66; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘Ulûmi‘l-Kitâb*, c. I, s. 348; Ebu‘l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî, *Şerhu Tay-yibeti‘n-Nesr fî‘l-Kirâât*, (Thk. Enes Mehra), Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrût 2000, s. 169; Abdulhamit Birışık, “Kıraat”, *DİA*, TDV Yayın., Ankara, 2002, c. XXV, s. 426-433.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen meçhûl ecvef fiiller geçtikleri birer âyet örneğiyle birlikte ma'lûmları da belirtilerek aşağıda listelenmiştir.

Sure Âyet	Meal	Âyet	Ma'lûm Fiil
Sebe, 34/54	Artık kendileriyle arzuladıkları arasına bir <i>set çekilmiştir</i> .	وَجِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ	حَالَ 1
Mülk, 67/27	Ama onu yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri <i>kara çıkacak</i> .	فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا	سَاءَ 2
Zümer, 39/71	Gerçekleri inkâr etmiş olanlar gruplar halinde cehenneme <i>sevkedilecek</i> .	وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا	سَاقَ 3
Bakara, 4/64	Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine <i>itaat edilmesi için gönderdik</i> .	وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رُسُلٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ	طَاعَ 4
Sâffât, 37/45	Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler <i>dolaştırılır</i> .	يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ	طَافَ 5
Mürselât 77/48	Onlara, "Allah'ın huzurunda eğilin!" <i>denildiğinde eğilmazler</i> .	وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ	قَالَ 6
Fecr, 89/23	O gün cehenneme <i>getirildiğinde</i> , insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır.	وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ	جَاءَ 7
Hûd, 11/44	Su <i>çekildi</i> ; hüküm yerini buldu.	وَعِضُ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ	عَاضَ 8
Secde, 32/20	Oraya geri <i>çevrilirler</i> .	أُعِيدُوا فِيهَا	أَعَادَ 9
Mâide, 5/109	Size ne <i>cevap</i> verildi?	مَاذَا أُجِيبْتُمْ	أَجَابَ 10
Mü'minûn, 23/88	Kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi <i>korunmaya</i> muhtaç olmayan kimdir?" de.	وَهُوَ يُحِيطُ بِمَا لَا يَحِيطُ بِهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ	أَحَاطَ 11
Yûnus, 10/22	(Onlarla) <i>kuşatıldıklarını</i> zannederler.	وظنوا أنهم أحيط بهم	أَحَاطَ 12
Kehf, 18/29	Erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile <i>yardım edilir</i> (cevap verilir).	يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهُ	أَعَاثَ 13
Cin, 72/10	Bilmiyoruz, yeryüzündekiler hakkında bir kötülük mü <i>murad</i> edildi...	وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ	أَرَادَ 14
Mutaffifîn, 83:36	Kâfirler yaptıklarıyla <i>cezalandırıldılar</i> mı?	هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ	تَوَبَ 15
Tekvîr, 81/7	Ruhlar (bedenlerle) <i>eşleştirildiği</i> zaman.	وَإِذَا النُّفُوسُ رُوِّجَتْ	رَوَّجَ 16
Tekvîr, 81/1	Güneş, <i>dürüldüğü</i> zaman.	إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ	كَوَّرَ 17
Âli İmrân, 3/180	Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolandırılacaktır.	سَيُطَوَّقُونَ مَا يَجْلُونَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	طَوَّقَ 18
Mu'min, 40/37	İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun'a <i>süslü gösterildi</i> .	وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِمَنْ يَعْرِفُونَ سَوْءَ عَمَلِهِ	زَيَّنَ 19
Nebe, 78/20	Dağlar <i>yürütülür</i> .	وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ	سَيَّرَ 20
Tâhâ, 20/66	Bir de baktı ki, onların ipleri ve sopaları yaptıkları sihirden ötürü kendisine doğru akıp geliyor gibi <i>görünüyor!</i>	فَإِذَا جَاءَهُمْ وَعَصِيهِمْ فُجِّئَ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهُمْ تَسْعَى	خَيَّلَ 21
Şurâ, 42/16	O'nun çağrısı <i> kabul edildikten</i> sonra Allah hakkında tartışmaya kalkışanların delilleri Rableri katında geçersizdir.	وَالَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَحْتَبَبُوا لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةً	اسْتَحْتَبَبَ 22

Sonuç

Hareke değişimine uğrayan meçhûl fiil, ilk harfinin dammelenmesi ve son-
dan bir önceki harfinin mâzisinde kesralanması ve muzârisinde fethalanmasıyla
ma'lûmlarından ayrılmaktadır. Bu surette meçhûl fiillerin sahih sâlim kısmı, hare-
keyle çatısındaki değişikliği belirttiği, buna karşılık aksam-ı seb'a bağlamındaki
diğer fiil türlerinden ecvef fiil, bu farklılığı ancak illet harfleri nedeniyle bünyesinde
gerçekleşen i'lâl ve ibdâlle ortaya çıkarabildiği görülmüştür.

Merfu' muttasıl zamir alarak illet harfi hazf olan sülâsi ma'lûm ecvef fiilin
düşen harfini belirtmek üzere veya ikinci kök harfinden yapılan nakil suretiyle ilk
kök harfinde meydana gelen hareke değişimi ve bununla birlikte meçhûl ecvef fiilin
i'lâli sonucu birinci kök harfinin kesralanması, iki fiil türünü aynı morfoloji ve fo-
netikte birleştirmiştir. Ma'lûm fiildeki değişim genel i'lâl kuralı kabul edilmesi ne-
deniyle, çatıları farklı fiilleri birbirinden ayırmayı sağlayacak çözüm meçhûl fiil
üzerinden üretilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla, aldığı dammesi illet harfine mücâvir (yan yana) meçhûl ecvef
fiillerin üç farklı yaklaşım sergilenerek kesra, damme veya işmâmla telaffuz edil-
diği gözlenmiştir. Bu tercihler ekseninde gerçekleşen i'lâl ve ibdâllerle sülâsi mü-
cerred ve son kısmı ona benzeyen infi'âl ve ifti'âl bâblarındaki sülâsi mezîd fiille-
rin fonetiğinin şekillendiği tespit edilmiştir.

Kureyş lehçesi bağlamında Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde imla edilen قِيلَ، غِيضَ،
سَيْقَ، سَيْبَى، سَيْبَى، سَيْبَى، سَيْبَى، سَيْبَى sülâsi mücerred meçhûl ecvef fiillerin, bu tilâvetin yanısıra,
bazı kıraat imamları tarafından bir kısmı veya tamamında işmâm yapıldığı görül-
müştür. Bunun yanısıra Kays, 'Ukayl ve Beni Esed kabilelerinde dammeyle yapılan
telaffuzun Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin kıraati dışında kaldığı ve bir lehçe olarak ger-
çekleştiği bilgisine ulaşılmıştır.

Son olarak, meçhûl ecvef fiillerin, mu'tel yapıları nedeniyle anlam karışık-
lığı yaşanabilecek her durumda gerek alternatif bir telaffuzla (kesra, işmâm, dam-
me) gerekse bildirdikleri manayı pekiştirecek sözcüklerle birlikte kullanılması, mu-
hatâbın zihninde oluşabilecek algı hatasını önlemede önemli bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

- Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Ya'kûb b. el-Ya'kûb, *el-Minhâcu'l-Muhtasarı fî İlmi'n-Nahv ve's-Sarf*, Muessesetu'r-Riyâd li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrût 2007.
- Abdurrezzâk el-Hadîsî, Hatice, *Ebnîyyetu's-Sarfîyye fî Kitabis'-Sîbeveyh*, Mektebetu'n-Nahda, Bağdat 1965.
- Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mucâşî el-Belhî, *Maâni'l-Kur'ân lil-Ahfeş*, (Thk. Hudâ Mahmûd Kırâ'a), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990.
- Birişik, Abdulhamit, "Kıraat", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c. XXV, s. 426-433.
- Bolelli, Nusrettin , "Arap Dilini Anlama Ekseninde Meçhûl Fiillerin Yeri ve Değerlendirilmesi", *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 2013, Sayı: 22, s. 37-75.
- Büyükkaragöz, Cengiz, *Arap Dilinde Fiillerin Meçhûl Yapılması ve Mu'cemu'l-Ef'âli'l-Meçhûli Adlı Risale*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2016.
- Diknoz, Şemseddin Ahmed, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fî 'İlmi's-Sarf*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır 1959.
- Ebû Dâvûd Suleymân b. Necâh el-Kutubî el-Umevî, *Muhtasarı't-Tebyîn liheca't-Tenzîl*, Mecma'u'l-Meliki'l-Fahd, Mekke 2002.
- Ebû Hafs, Ömer b. Halef b. Mekki es-Sikîlî, *Teskîfu'l-Lisân ve Telkîhu'l-Cebân*, (Thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1990.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *Esrâru'l-Arabiyye*, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, yy. 1999.
- Endelusî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân , *et-Tezyîl ve't-Tekmil fî Şerhi't-Teshîl*, (Thk. Hasan Hindavî), Dâru'l-Kalem, Dîmeşk ty.
- Endelusî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahru'-Muhît fî't-Tefsîr*, (Thk. Sıtkı Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrût 1999.
- Er, Rahmi, "Ru'be b. Accâc", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 282-283.
- Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu Şâfiyyeti'bni'l-Hâcib*, (Thk. Muhammed Nuru'l-Hasan), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1975.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Me'âni'l-Kırâ'ât lil-Ezherî*, Merkezi'l-Buhûs fi Kulliyeti'l-Adâb, el-Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Su'ûdiyye 1995.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm , *Kitâbu'l-Cumel fî'n-Nahv*, (Thk. Fahreddin Kabâve), yy. 1995.

- Ferrâ', el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissunne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed, *Me'âlimu't-Tenzîl*, (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemîr Osmân), Dâru Tayyibe, Riyâd, 4. Baskı 1997.
- Hanay, Necattin, *Kur'ân Tefsirinde Kiraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi), Konya 2015.
- Hanenî, Zâhir Muhammed "El-Mebnî lil-Mechûl fi'l-Kur'ânîl-Kerîm- Bahs fi'n-Nahv ve'd-Delâle", *Mecelle Câmiati'l-Halîl lil-Bahs*, 2007, Cilt: III, Sayı: 1, ss. 62-43.
- İbn Âcurrûm, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî, *Mutunu'l-Âcrumiyye*, Dâru's-Samî'î, yy. 1998.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, (Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), Dâru't-Turâs, Kahire 1970.
- İbn Babşaz, Tâhir b. Ahmed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*, Matba'atu'l-'Asriyye, Kuveyt 1977.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmmtü lil-Kuttâb, yy. ty.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Munsif libni Cinni Şerhu Kitabî't-Tasrif libni Osman el-Mâzinî*, Dâru'l-İhyai't-Turâs, yy. 1954.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Sırrü Sinâ'ati'l-İ'râb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- İbn Hişâm el-Lahmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed es-Sebtî, *el-Medhal ilâ Takvîmi'l-Lisân*, (Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 2003.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh el-Ensârî el-Mısrî, *Evdâhu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Muhammed Bakâî), Dâru'l-Fikr yy. ty.
- İbn Kayyim el-Cevzî, Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb , *İrşâdu'l-Mesâlik ilâ halli elfiyyeti İbni Mâlik*, (Thk. Muhammed b. Avd b. Muhammed es-Suhlî), Edvâu's-Selef, Riyâd 1954.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût 2003.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî el-Ceyyânî, *Îcâzu't-Ta'rîfî 'İlmi't-Tasrîf*, 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, Mekke 2002.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîlu'l-Fevâ'id*, (Thk. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevi el-Maktûn), Dâru Hicr, Kahire 1990.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti's-Şafiyyeti*, (Thk. Abdulmün'im Ahmed Herîdî), Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 1982.
- İbn Sâîğ, Ebû Abdullah Şemseddin Mumammed b. Hasan b. Sibâ' b. Ebi Bekr el-Cezzâmî, *el-Lemhatu fî Şerhi'l-Melhati*, (Thk. İbrahim Sâlim es-Sâ'idî), 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmîati'l-İslâmiyye, Medine 2004.
- İbn Usfûr, Ebu'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî, *el-Mumta' el-Kebîr fî't-Tasrîf*, Mektebetu'l-Lübnân, yy. 1996.
- İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassali'z-Zemahşeri*, (Thk. İmîl Bedî' Ya'akub), Dâru'l-Kitâbi'l-'İmiyye, Beyrût 2001.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, (Thk. Abdurrezzak el-Mehdi), Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrût 2001.
- İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kırâât*, (Thk. Enes Mehra), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecduddîn el-Mubârek b. Esîruddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Bedî' fî 'ilmi'l-'Arabiyye*, Câmîatu Ummu'l-Kurâ, Mekke h. 1420.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Usûl fî'n-Nahv*, (Thk. Abdu'l-Huseyn el-Fetlî), Muessesetu'r-Risâle, Beyrût ty.
- Karataş, Yusuf, "İşlevleri Açısından Arapçada Edilgen Yapı", Ekev Akademi Dergisi, 2013, Sayı: 55, ss. 275-287.

- Kerîme, Mustafâ es-Seyyid el-Emîr, *Mâ Lem Yusemma Fâ'iluhu fî'l-Kur'ân el-Kerîm*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi Câmi'atu'l-İskenderiyye Kulliyetu'l-Âdâb Kısmu'l-Lugati'l-'Arabiyyeti ve'l-Âdâbihâ ve'l-Lugâtu's-Şarkıyyetu ve Âdabuhâ), İskenderiyye 2001.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kurtûbî, *el-Hidaye ilâ Bulûđi'n-Nihâye fî 'İlmi Maâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihi ve Ahkâmihî ve Cumel min Funûni 'Ulûmihi*, (Thk. Eşşâhid el-Bûşihî), Câmiatu's-Şârîka, Dubai 2008.
- Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî, *Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfıyyeti İbn Mâlik*, (Thk. Abdurrahman Ali Suleyman), Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2008.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sumâlı, *el-Muktedab*, (Thk. Abdulhâlık Udayme), Âlemu'l-Kutub, Beyrût 2010.
- Nehâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Misrî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, (Thk. Abdulmün'im Halil İbrahim), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit, "Arap Dili Fiil Kalıplarında Fonetik Değişim ve Dönüşümler (İbdal-İ'la'İdğam-Kalb)", *Dokuz Eylöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/1, Sayı: 39, ss. 277-300.
- Semânîni, Ebu'l-Kâsım Ömer b. Sâbit, *Şerhu't-Tasrîf*, (Thk. İbrahim b. Suleymân), Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 1999.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, *ed-Durru'l-Maşûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1986-1994.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, (Thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire 1982.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzubân, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, (Thk. Ahmed Hasan Mehdeli ve Ali Seyyid Ali), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2008.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâuha*, (Thk. Fuat Ali Mansur), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Makâsıdu's-Şâfiye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, (Thk. İyâd b. 'İdu's-Subeytî), Câmiatu Ummu'l-Kurâ, Mekke 2007.

Şerafeddin er-Râcihî, *el-Mebnî lil-Mechûl ve Terâkibihi ve Delâletihî fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mısır: Dâru'l-Marifi'l-Câmi'iyye 1999.

Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ezecî el-Bağdâdî, *el-Lubâb fi 'İleli'l-Binâ'i ve'l-İ'râb*, (Thk. Abdullâh Nebhân), Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1995.

Uşmûnî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf, *Şerhu'l-Uşmûnî li El-fiyyeti b. Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.